

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.982:3(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.4.11>

Рустам Ельчин огли Велієв,

Науково-дослідний інститут публічного права (м. Київ), аспірант;

 <https://orcid.org/0000-0002-6095-5277>,
e-mail: vel.rustam@ukr.net

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ
НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ, УЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ
ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ**

У статті визначено, які склади кримінальних правопорушень належать до категорії, пов'язаних із незаконним обігом зброї та є найбільш поширеними в облікованій питомій вазі кримінальних правопорушень, учинюваних організованими групами та злочинними організаціями. До елементів криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу зброї, до яких причетні організовані групи та злочинні організації, що мають вагомe криміналістичне значення, віднесено: спосіб учинення, предмет злочину, обстановку вчинення, сліди, характеристику лідера та інших учасників злочинного уgrupовання. Описано та проаналізовано окреслені елементи.

Ключові слова: злочин, криміналістична методика, криміналістична характеристика, незаконний обіг, вогнепальна зброя, організована група, злочинна організація.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Протидія злочинам у сфері незаконного обігу зброї – надважливе завдання, вирішення якого покладено на весь сектор безпеки та оборони. Кожен орган і підрозділ сектору безпеки та оборони у своїй професійній діяльності приділяє важливу увагу цьому завданню, що зумовлено суттєвим збільшенням питомої ваги цих кримінальних правопорушень від початку повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України.

Неабияку роль у протидії злочинам досліджуваної нами групи, а також кримінальним правопорушенням, типовим знаряддям учинення яких є вогнепальна зброя, відіграють органи Національної поліції України, слідчим підрозділам яких підслідна переважна кількість таких злочинів. Упродовж 2023 р. було вилучено понад 5 тис. одиниць

вогнепальної зброї та 1,8 млн боєприпасів і набоїв¹. Така ситуація актуалізує потребу вдосконалення науково обґрунтованих рекомендацій розслідування злочинів у сфері незаконного обігу зброї. Нашу увагу привертають найбільш кваліфіковані діяння цієї групи, які, зокрема, вчинено організованими групами, злочинними організаціями з корисливою метою. Рекомендації щодо розслідування цих злочинів необхідно розроблювати виключно на підставі системного та комплексного вивчення матеріалів правозастосовної практики, результати узагальнення якої стають інформаційним підґрунтям і набувають в окремих криміналістичних методиках вигляду криміналістичної характеристики. Погоджуємося з О. В. Одерієм, що криміналістична характеристика є суто науковим поняттям, проте ґрунтується на дослідженні конкретних злочинів, а тому сприяє їх успішному розслідуванню [1, с. 95]. Саме тому нині вона є невід’ємним початковим елементом окремих криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень.

Стан дослідження проблеми

Вивченням і розробленням криміналістичної характеристики займалися, зокрема, А. Ф. Волобуєв, І. В. Гора, В. О. Гусєва, В. А. Журавель, І. І. Когутич, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, М. В. Салтєвський, М. О. Селіванов, Р. А. Степанюк, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько та ін. Напрацювання згаданих учених стали підґрунтям для сучасних наукових розвідок.

Останнім часом змістовні складові криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із незаконним обігом зброї, вивчають Д. В. Андрєєв [2], В. В. Ковальов [3], С. В. Козаченко [4], С. П. Мельниченко [5], О. С. Тарасенко [6] та ін. Проте увага до криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями, поки що є недостатньою. Це, на нашу думку, засвідчує необхідність визначити її як самостійний предмет дослідження.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення сутності та змістовних складових криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями.

¹ Богданюк О. Незаконний обіг зброї: Нацполіція повідомила, скільки зброї та боєприпасів вилучили 2023 року // Суспільне новини : сайт. 15.01.2024. URL: <https://suspilne.media/661630-nezakonnij-obig-zbroi-nacpolicia-povidomila-skilki-zbroi-ta-boeprispasiv-vilucili-2023-roku/> (дата звернення: 10.11.2024).

Визначену мету конкретизовано в таких *завданнях*: 1) з'ясувати, які злочини слід відносити до категорії тих, що пов'язані з незаконним обігом зброї; 2) провести аналіз матеріалів правозастосовної практики та теоретичних напрацювань задля вироблення уніфікованого підходу до змістовних складових криміналістичної характеристики злочинів досліджуваного виду; 3) розкрити зміст виокремлених складових.

Наукова новизна дослідження

На підставі аналізу теоретичних підходів українських учених, з урахуванням статистичних відомостей офісу Генерального прокурора України визначено, що найбільш поширеними у групі злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями, є злочини, передбачені статтями 201, 262, 263, 263-1, 264, 410, 411 Кримінального кодексу України (далі – КК України). З'ясовано, що до цієї категорії також належать ті, що передбачені статтями 269, 440 КК України, проте з огляду на поодинокий характер їх учинення спростовано необхідність їх поглибленого дослідження в межах виокремленої групи.

Визначено, що елементами криміналістичної характеристики досліджуваної групи злочинів є: спосіб учинення, предмет злочину, обстановка вчинення, зокрема обстановка місця події, сліди, характеристика лідера та інших учасників злочинного угруповання.

Виклад основного матеріалу

Наукові підходи до визначення сутності злочинів у сфері незаконного обігу зброї дещо відрізняються. У широкому розумінні незаконним обігом зброї, зокрема вогнепальної, є процес, під час якого відбувається виробництво зброї, її подальший рух від виробника (державного або кримінального) до споживача (легального або нелегального), користування зброєю, підтримання її у справному стані, перехід від одного власника до іншого, її знищення [7, с. 251].

У контексті визначення конкретних складів кримінальних правопорушень, що можуть бути віднесені до групи правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом зброї, слід зауважити, що тут існує певний плюралізм думок. Наприклад, В. М. Кучер пропонує до таких відносити факти розкрадання вогнепальної зброї, що вчиняються шляхом крадіжки, розбою, грабежу, привласнення, розтрати, шахрайства [8, с. 309–310].

Також серед форм незаконного обігу зброї вітчизняні вчені виокремлюють протиправне носіння, зберігання, придбання, виготовлення, протиправну передачу, протиправний збут [9].

Д. В. Андреев зауважує, що злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї, характеризуються суттєвими загальними рисами, зокрема:

належать до протиправних діянь, об'єднані спільними кримінально-правовими ознаками, зокрема підвищеною суспільною небезпекою, предметом їх злочинного посягання є зброя будь-якого виду. Окреслений підхід покладено в основу розробленої науковцем класифікації кримінальних правопорушень цієї групи, яка базується на кримінально-правових та криміналістичних ознаках. Так, вченим виокремлено групу умисних злочинів, які вчинено:

1) шляхом незаконного заволодіння (збуту): а) привласнення, викрадення (частини 1, 2 ст. 262, ст. 410 КК України); б) розбій (ч. 3 ст. 262, ч. 4 ст. 410 КК України); в) вимагання (частини 1, 3 ст. 262, ст. 410 КК України); г) зловживання службовим становищем та його використання (ч. 2 ст. 201, ч. 2 ст. 262, ч. 2 ст. 410 КК України); д) шахрайство (ч. 1 ст. 262, ст. 410 КК України); е) придбання, передача, збут (статті 263, 440 КК України);

2) способами незаконного виготовлення, зміни: а) виготовлення, переробка, ремонт, розроблення, виробництво (ч. 2 ст. 263, ст. 263-1, ст. 265-1, ст. 440 КК України); б) фальсифікація, видалення чи зміна маркування (ст. 263-1 КК України); в) умисне знищення або пошкодження (ст. 411 КК України);

3) способами незаконного зберігання (ч. 1 ст. 263, ст. 440 КК України);

4) формами незаконного переміщення: носіння, транспортування, перевезення, пересилання, передача, переміщення (статті 201, 263, 269, 333, 440 КК України).

До злочинів з необережною формою вини, на думку Д. В. Андреева, належать:

- недбале зберігання (ст. 264 КК України);
- порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення (ст. 267 КК України);
- необережне знищення або пошкодження (ст. 412 КК України);
- втрата або псування (ст. 413 КК України);
- порушення правил поведіння (ст. 414 КК України) [2, с. 43–44].

Колектив авторів Міжнародної академії управління персоналом у підручнику «Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів» визначив такі злочини у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї або боєприпасів: «1) незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ч. 2 ст. 146 КК України); 2) бандитизм (ст. 257 КК України); 3) терористичний акт (ст. 258 КК України); 4) сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК України); 5) створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ч. 3 ст. 260 КК України); 6) масові заворушення (ст. 294 КК України); 7) хуліганство (ч. 4 ст. 296 КК України); 8) перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного

органу (ст. 365 КК України); 9) опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ч. 2 ст. 404 КК України); 10) погроза або насильство щодо начальника (ч. 4 ст. 405 КК України); 11) порушення статутних правил взаємовідносин між військово-службовцями за відсутності відносин підлегалості (ч. 3 ст. 406 КК України); 12) перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426-1 КК України); 13) найманство (ст. 447 КК України); 14) контрабанда (ст. 201 КК України); 15) створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ч. 2 ст. 260 КК України); 16) викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК України); 17) втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК України); 18) дезертирство (ч. 2 ст. 408 КК України); 19) викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України); 20) умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411 КК України); 21) необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 412 КК України); 22) втрата військового майна (ст. 413 КК України); 23) порушення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414 КК України) тощо» [10, с. 69–71]. З огляду на викладене існують підстави узагальнити, що авторами визначено всі кримінальні правопорушення, знаряддям учинення або предметом яких є вогнепальна зброя та боеприпаси. Очевидно, що такий підхід є доволі широким і не відповідає цілям нашого дослідження.

На підставі узагальнення вищевикладеного зауважимо, що нам імпонує підхід Д. В. Андрєєва і ми вважаємо його абсолютно вдалим у контексті використання під час вивчення злочинів досліджуваної нами групи. Водночас зауважимо, що вони, безумовно, відрізнятимуться власне притаманною їм специфікою з огляду на той факт, що до сфери нашого наукового інтересу увійшли лише ті, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями. Отже, на основі матеріалів статистичної звітності правоохоронних органів, урахувавши проведене анкетування представників органів Національної поліції України, зауважимо, що найбільш поширеними у групі злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями, є кримінальні правопорушення, передбачені статтями 201, 262, 263, 263-1, 264, 410, 411 КК

України. Також сюди ж належать ті, що передбачені статтями 269, 440 КК України, проте вони не є поширеними в облікованій кількості злочинів і кримінальних проступків. Зауважимо, що всі вони з огляду на приписи ст. 12 КК України належать до категорії злочинів, адже передбачають покарання, пов'язане з позбавленням волі.

Визначившись із переліком типових злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями, можемо перейти до з'ясування складових їхньої криміналістичної характеристики. Значення криміналістичної характеристики полягає в можливості її використання як інформаційного базису для забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Водночас у контексті злочинів досліджуваної нами групи слід зважати на необхідність використання поняття «криміналістична характеристика організованої злочинної діяльності» [11, с. 21], уведене в обіг доволі давно, і поняття «криміналістична характеристика злочинів». Загалом нам імпонує позиція вчених, які вважають доцільним розгляд криміналістичної характеристики організованої злочинної діяльності і криміналістичної характеристики певних видів злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами [12, с. 54].

Як доречно зазначає В. М. Варцаба, який займався розробкою тактико-психологічних основ розслідування злочинів організованих злочинних груп, таким групам притаманні ретельна підготовка та продуктивність дій, а також низка інших ознак, саме тому можна стверджувати про можливість визначення їхньої криміналістичної характеристики [12, с. 59]. Так, щодо способів учинення злочинів, то їм притаманні: тривалість, серійність, складність, використання корумпованих зв'язків, поєднання з різними формами протидії тощо.

Учений зауважує, що обстановка, в якій злочинні угруповання вчиняють кримінальні правопорушення, представлена: 1) фінансово-кредитною сферою; 2) господарсько-виробничою сферою; 3) зовнішньоекономічною сферою; 4) торгово-комерційною сферою; 5) сферою приватизації; 6) владно-управлінською сферою. Особа злочинця в цій групі злочинів є або колективним суб'єктом злочинної діяльності (як одне ціле), або представлена лідерами та членами злочинного угруповання (уособлена їхніми типовими та індивідуальними ознаками). Слідовій картині злочинів, учинених організованими злочинними групами, притаманні чисельність і неоднорідність [12, с. 65–66].

Узагальнюючи напрацювання вчених, які розробляли суміжні проблеми, слід погодитися з Д. В. Андреевим. Дослідник визначив, що криміналістична характеристика незаконного обігу зброї є системним описом криміналістично значущих типових ознак групи злочинів, предметом яких є зброя. На думку вченого, вона включає відомості про види зброї, обстановку її незаконного обігу, в якій виявлено

джерела її початкового походження у кримінальній обіг; особу злочинців (стать, вік, соціальне та службове становище, освіту, наявність співучасників та ступінь їх організації, причетність до військової служби, мотив учинення кримінального правопорушення); способи скоєння злочинів (охоплюють дії щодо підготовки, безпосереднього вчинення та приховування результатів кримінально протиправної діяльності); сліди [2, с. 80].

О. С. Тарасенко при дослідженні криміналістичної характеристики незаконного поводження з вогнепальною зброєю, вчиненого злочинними угрупованнями, зауважив, що її структурними складовими є інформаційні дані про спосіб учинення, предмет злочину, типові сліди, лідера та інших учасників злочинних угруповань [6, с. 83]. Щодо способів учинення досліджуваних науковцем кримінальних правопорушень, то тут він вказав, що здебільшого їм властива повноструктурність, тобто окрім безпосереднього учинення також притаманні способи підготовки та приховування. Способи підготовки характеризуються такими діями, як-от: створення та забезпечення функціонування злочинного угруповання; збирання інформації про зброю; обрання способів конспірації; відшукування джерел придбання (збуту) вогнепальної зброї; підготовка вогнепальної зброї до реалізації тощо. Найчастіше предметом незаконного поводження з вогнепальною зброєю, учиненого злочинними угрупованнями, є: пістолети, автомати, снайперські гвинтівки, гранатомети тощо. Традиційно дослідником класифіковано сліди злочину на матеріальні (сліди-відображення, сліди-предмети, сліди-речовини) та ідеальні (сліди-відображення в пам'яті потерпілих, свідків, підозрюваних). Серед характеристик злочинних угруповань та їхніх членів ним виокремлено: тривалість функціонування виявлених злочинних угруповань, кількісний склад, який зазвичай представлено від чотирьох до десяти осіб, також визначено вікові характеристики, освітній рівень, піддано аналізу наявність попереднього злочинного досвіду [6, с. 83–85].

З огляду на вищевикладене зауважимо, що елементами криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями, що мають вагоме криміналістичне значення, є: спосіб учинення, предмет злочину, обстановка вчинення, сліди, характеристика лідера та інших учасників злочинного угруповання.

Спосіб учинення злочинів організованими групами та злочинними організаціями у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї є повноструктурним, тобто включає дії щодо підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. Обстановка вчинення цих злочинів охоплює відомості про місце та час їх підготовки, а також обстановку місця вчинення та приховування. Слідова картина не завжди

характеризується низкою матеріальних слідів, проте їй притаманні переважно ідеальні сліди-відображення в пам'яті людей. Щодо характеристик персоналій складу злочинних угруповань, то це питання є доволі складним, а тому потребує подальших досліджень.

Висновки

На підставі аналізу теоретичних підходів українських учених, з урахуванням статистичних відомостей офісу Генерального прокурора України визначено, що найпоширенішими у групі злочинів у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями, є злочини, передбачені статтями 201, 262, 263, 263-1, 264, 410, 411 КК України. З'ясовано, що до цієї категорії також належать ті, що передбачені статтями 269, 440 КК України, проте з огляду на поодинокий характер їх учинення спростовано необхідність їх поглибленого дослідження у межах досліджуваної групи.

Визначено, що елементами криміналістичної характеристики досліджуваної групи злочинів є: спосіб учинення, предмет злочину, обстановка вчинення, зокрема обстановка місця події, сліди, характеристика лідера та інших учасників злочинного угруповання. Вважаємо, що перспективи подальших досліджень мають полягати у вивченні індивідуальних характеристик членів організованих груп і злочинних угруповань, які вчиняють злочини у сфері незаконного обігу зброї.

Список бібліографічних посилань: **1.** Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Лісаплюс, 2015. 528 с. **2.** Андреев Д. В. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного обігу зброї : дис. ... д-ра філософії : 081. Харків, 2020. 272 с. **3.** Ковальов В. В. Криміналістична характеристика типових способів учинення незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2023. № 5 (1). С. 55–59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-10>. **4.** Козаченко С. В. Доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї або боеприпасів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2023. 234 с. **5.** Мельниченко С. П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2016. 223 с. **6.** Тарасенко О. С. Розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняється злочинними об'єднаннями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 283 с. **7.** Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2008. 464 с. **8.** Кучер В. М. Деякі кримінологічні аспекти злочинності у сфері незаконного обігу зброї. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 308–311. **9.** Кримінальна відповідальність за

незаконний обіг зброї / Ю. М. Береза, М. М. Єфімов, В. П. Кононець та ін. ; за заг. ред. С. А. Шалгунової. Дніпро : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 364 с. **10.** Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. Київ : МАУП, 2007. 512 с. **11.** Шепитько В. Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными группами и преступными организациями. Харьков : Нац. юрид. акад. Украины, 2000. 63 с. **12.** Варцаба В. М. Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 181 с.

Надійшла до редколегії 18.11.2024

Прийнята до опублікування 17.12.2024

Veliiev R. E. Criminalistics characteristics of arms trafficking offences committed by organised groups and criminal organisations

The article identifies which criminal offences fall into the category of those related to illicit arms trafficking and are the most common in the recorded proportion of criminal offences committed by organised groups and criminal organisations. These include, in particular, criminal offences under Articles 201, 262, 263, 263-1, 264, 410, 411 of the Criminal Code of Ukraine. The author also emphasises the need to include here also those crimes provided for in Articles 269 and 440 of the Criminal Code of Ukraine, but given that they are not common in the recorded number of crimes and criminal offences, it is justified that it is inexpedient to study them in depth.

The elements of the forensic characterisation of crimes in the field of illegal arms trafficking committed by organised groups and criminal organisations which have significant forensic significance include: the method of committing the crime, the object of the crime, the circumstances of the crime (including the situation at the scene), traces, characteristics of the leader and other members of the criminal association.

It is established that the method of committing crimes in the field of firearms trafficking involving organised groups and criminal organisations is a full-structured one. It is also found that in most cases it includes actions of preparation, direct commission and concealment. Moreover, it is determined that the setting of these crimes includes information about the place and time of preparation for the commission of a criminal offence, as well as the setting of the place of commission and concealment. However, it is emphasised that the trace picture is not always characterised by a significant number of material traces, but it is characterised mainly by ideal traces-reflections preserved in people's memory. With regard to the characteristics of the personalities of criminal groups, the author emphasises that this issue is quite complex and therefore requires further research.

Keywords: crime, forensic methodology, forensic characteristics, illegal trafficking, firearms, organised group, criminal organisation.

